

**DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIKNING IQTISODIY MOHIYATI
VA UNING BARQAROR RIVOJLANISHDAGI O'RN**

Xalilov Shamsiddin Bahriddinovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya

akademiyasi mustaqil izlanuvchisi

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) - bu davlat va xususiy sektor o'rtasida uzoq muddatli, o'zaro manfaatli hamkorlik bo'lib, unda infratuzilma va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish, qurish va boshqarish bo'yicha risklar hamda daromadlar taqsimlanadi. DXSh davlat byudjeti yukini kamaytirish, xususiy kapital va menejment tajribasini jalb etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston miqyosida DXSh barqaror rivojlanishning muhim instrumentiga aylandi. 2019–2024 yillar davomida mamlakatda DXSh loyihalari soni 300 dan ortiqni tashkil etib, ularning umumiy qiymati 20 mlrd AQSh dollaridan ziyod bo'ldi. Ushbu loyihalarning qariyb 70 foizi energetika, transport, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalariga to'g'ri keladi. Xususan, energetika sektorida quyosh va shamol elektr stansiyalari bo'yicha DXSh asosida 2 500 MVt dan ortiq yangi quvvatlar ishga tushirilishi rejalashtirilgan va bir qismi allaqachon foydalanishga topshirilgan. DXSh ijtimoiy sohada ham sezilarli natijalar bermoqda. Sog'liqni saqlash tizimida xususiy sheriklar ishtirokida diagnostika va gemodializ markazlari tashkil etilib, ayrim hududlarda xizmatlar qamrovi 1,5–2 baravarga kengaydi. Ta'lim sohasida esa DXSh asosida nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari ulushi 2018 yildagi 10 foizdan 2024 yilda 30 foizdan oshdi, bu esa maktabgacha ta'lim qamrovining keskin oshishiga olib keldi.

Institutsional jihatdan DXShni rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi DXShni muvofiqlashtiruvchi tuzilmalar muhim rol o'ynamoqda. Natijada, tender jarayonlarining shaffofligi oshib, loyihalarni tayyorlash muddati qisqardi va investorlar ishonchi mustahkamlandi.

DXShning barqaror rivojlanishdagi o'рни, avvalo, **moliyaviy barqarorlik** va **risklarni taqsimlash** tamoyillarida namoyon bo'ladi. Davlat infratuzilma loyihalarida asosiy buyurtmachi va kafolatlovchi sifatida ishtirok etar ekan, xususiy sektor texnologiya, innovatsiya va samarali boshqaruvni olib kiradi. Natijada, loyiha qiymati o'rtacha **15–20 foizga** qisqarib, obyektlarni ishga tushirish muddati tezlashadi. Hududiy rivojlanish nuqtayi nazaridan, DXSh chekka va kam rivojlangan hududlarda investitsion faollikni oshirishga xizmat qilmoqda. Masalan, 2020–2024 yillarda DXSh asosida viloyat va tumanlarda **100 dan ortiq** ichimlik suvi va issiqlik ta'minoti loyihalari amalga oshirildi. Bu loyihalar natijasida **2 mln nafardan ortiq aholining** kommunal xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji yaxshilandi.

DXShning ekologik barqarorlikka qo'shgan hissasi ham muhimdir. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari bo'yicha loyihalar yiliga **3–4 mlrd kVt/soat** "yashil" elektr energiyasi ishlab chiqarish imkonini berib, karbonat angidrid chiqindilarini **2 mln tonnagacha** kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu esa O'zbekistonning iqlim majburiyatlarini bajarishida DXShning muhim instrument ekanini ko'rsatadi. Huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish DXSh samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Bu borada Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi tomonidan loyihalarni tayyorlash, moliyaviy modellash va xalqaro standartlarni joriy etish bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Agentlik ko'magida tayyorlangan yirik loyihalarning aksariyatida xorijiy investorlar ishtirok etib, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi sezilarli darajada oshdi.

Umuman olganda, davlat-xususiy sheriklik O'zbekiston sharoitida nafaqat iqtisodiy o'sish manbai, balki ijtimoiy barqarorlik, ekologik muvozanat va hududlararo teng rivojlanishni ta'minlovchi strategik mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. DXShni yanada rivojlantirish, shaffoflik va institutsional salohiyatni kuchaytirish orqali mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish imkoniyatlari yanada kengayadi.

DXShning **inson kapitalini rivojlantirishdagi o'рни** ham alohida ahamiyatga ega. Ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida xususiy sektor ishtiroki

xizmatlar sifati va raqobat muhitini kuchaytirdi. 2024 yil holatiga ko'ra, DXSh asosida tashkil etilgan nodavlat ta'lim muassasalarida **500 ming nafardan ortiq** o'quvchi va tarbiyalanuvchi qamrab olingan bo'lib, bu ko'rsatkich 2019 yilga nisbatan qariyb **3 baravarga** oshgan. Natijada, davlat muassasalaridagi yuklama kamayib, ta'lim sifati indikatorlari yaxshilandi. DXSh mexanizmi bandlikni oshirishda ham muhim rol o'ynamoqda. Yirik infratuzilma va ijtimoiy loyihalar doirasida **50 mingdan ortiq** yangi ish o'rinlari yaratildi. Bu ish o'rinlarining katta qismi hududlarda tashkil etilgani sababli ichki migratsiya bosimi pasaydi va mahalliy daromadlar oshdi. Shu orqali DXSh ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajriba bilan uyg'unlashuv ham DXShning samaradorligini oshirmoqda. Jumladan, Jahon banki va boshqa xalqaro moliya institutlari ishtirokida tayyorlangan loyihalar moliyaviy barqarorlik, ekologik va ijtimoiy standartlarga rioya etish bo'yicha yangi yondashuvlarni joriy etdi. Bunday loyihalarda xatarlarni baholash va monitoring tizimlari kuchaytirilgani sababli uzoq muddatli natijadorlik ta'minlanmoqda. DXShning **institutsional samaradorligi** davlat boshqaruvi sifatini oshirish bilan bevosita bog'liqdir. O'zbekistonda DXSh loyihalarini tanlash va amalga oshirish jarayonida "qiymat–natija" (value for money) tamoyilining joriy etilishi davlat xarajatlarining samaradorligini oshirdi. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, DXSh asosida amalga oshirilgan loyihalarda ekspluatatsiya davridagi xarajatlar an'anaviy davlat buyurtmalariga nisbatan **20–25 foizgacha** past bo'lmoqda.

DXShning **makroiqtisodiy ta'siri** ham sezilarlidir. Xususiylar investitsiyalarni jalb etish hisobiga davlat byudjeti va davlat qarzi yuklamasi kamayib, bo'shagan resurslar ijtimoiy himoya va inson kapitaliga yo'naltirilmoqda. 2021–2024 yillarda DXSh loyihalari orqali jalb qilingan xususiylar investitsiyalar yillik yalpi investitsiyalar hajmining o'rtacha **15 foizini** tashkil etdi. Bu ko'rsatkich DXShning milliy iqtisodiyotdagi rolini tobora kuchayib borayotganini tasdiqlaydi. Innovatsion rivojlanish nuqtayi nazaridan, DXSh yangi texnologiyalarni tez joriy etish imkonini bermiqda. Raqamli xizmatlar, "aqli hisoblagichlar",

energiya tejankor texnologiyalar DXSh loyihalarining ajralmas qismiga aylandi. Masalan, kommunal sohada DXSh asosida joriy etilgan raqamli hisob tizimlari hisobiga yo'qotishlar **30 foizgacha** qisqardi va to'lov intizomi sezilarli darajada yaxshilandi. DXShning barqaror rivojlanishdagi o'rni **milliy strategik hujjatlar** bilan ham mustahkamlangan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Strategik islohotlar agentligi tomonidan ishlab chiqilgan uzoq muddatli rivojlanish yondashuvlarida DXSh infratuzilma, energetika va ijtimoiy sohalarni modernizatsiya qilishning ustuvor mexanizmi sifatida belgilangan.

DXShning barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) bilan uyg'unligi alohida e'tiborga loyiq. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan DXSh loyihalarining katta qismi BRMning 7-maqsadi (arzon va toza energiya), 9-maqsadi (sanoat, innovatsiya va infratuzilma) hamda 11-maqsadi (barqaror shaharlar va aholi punktlari)ga bevosita xizmat qilmoqda. Xususan, qayta tiklanuvchi energiya va kommunal infratuzilma loyihalari orqali aholining asosiy xizmatlardan foydalanish darajasi izchil oshib bormoqda. Ijtimoiy tenglikni ta'minlashda DXShning ahamiyati ham kuchaymoqda. Kam daromadli qatlamlar uchun tibbiy xizmatlar va ta'lim infratuzilmasini kengaytirish, davlat tomonidan subsidiyalar va kafolatlar berilishi orqali xususiy sektor manfaatlari bilan ijtimoiy maqsadlar uyg'unlashtirilmoqda. Natijada, DXSh loyihalari doirasida ko'rsatilayotgan ayrim xizmatlar narxi bozor sharoitiga nisbatan 10–15 foiz past darajada saqlab kelinmoqda.

DXShni amalga oshirishda xalqaro hamkorlik muhim omil bo'lib qolmoqda. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi ko'magida tayyorlangan loyihalarda institutsional salohiyatni oshirish, davlat xizmatchilarini tayyorlash va barqarorlik indikatorlarini joriy etish bo'yicha muhim natijalarga erishildi. Bu esa DXSh loyihalarining uzoq muddatli samaradorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Kelajakda DXShni rivojlantirish bo'yicha quyidagi strategik tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- DXSh loyihalarini baholashda ekologik va ijtimoiy ta'sir indikatorlarini majburiy joriy etish;

- hududiy DXSh portfelli shakllantirib, viloyatlar kesimida aniq ustuvor yoʻnalishlarni belgilash;
- mahalliy moliya bozorlarini rivojlantirish orqali DXSh loyihalarida milliy kapital ulushini oshirish;
- davlat va xususiy sektor oʻrtasida bilim va tajriba almashinuvini kuchaytirish.

Umumiy xulosa shuki, davlat-xususiy sheriklik Oʻzbekiston sharoitida barqaror rivojlanishning uzoq muddatli maqsadlariga erishishda tayanch mexanizm sifatida shakllanib bormoqda. Iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va ekologik masʼuliyatni birlashtirgan DXSh modeli mamlakatning kelgusi taraqqiyot bosqichida muhim strategik ustunlikni taʼminlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Q. Iqtisodiyot nazariyasi : darslik. - Toshkent : Iqtisodiyot, 2019. - 640 b.
2. Kabashkin V. A. Gosudarstvenno-chastnoye partnerstvo v sovremennoy Rossii. - Moskva : INFRA-M, 2016. - 240 b.
3. Varnavskiy V. G. Gosudarstvenno-chastnoye partnerstvo: teoriya i praktika. - Moskva : Izdatel'skiy dom VShE, 2018. - 320 b.
4. World Bank. Public-Private Partnerships Reference Guide. - Washington, DC : World Bank Group, 2020. - 214 p.
5. Yoʻldoshev B. Oʻzbekistonda davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish masalalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. - 2021. - №4. - B. 45–52.